

Анатолій Шваб

НАПРЯМКИ, ХАРАКТЕР ТА СТРУКТУРА КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЕМІГРАЦІЇ З ПОЛЬЩІ В КОНТЕКСТІ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ 1920-Х РР.

У статті проаналізовано вплив еміграційної політики польської влади на характер еміграційних процесів із Польщі у 1920-х рр. Основна увага зосереджена на висвітленні особливостей регулювання напрямків еміграційного руху, формуванні контингенту емігрантів, особливостях його національного та соціального складу, регіональних особливостях цього процесу.

Ключові слова: еміграційна політика Другої Речі Посполитої, континентальна еміграція з Польщі, напрямки та характер еміграції із Польщі до європейських країн у 1920-х рр.

Анатолій Шваб. Направления, характер и структура континентальной эмиграции из Польши в контексте эмиграционной политики польских властей 1920-х гг.

В статье проанализировано влияние эмиграционной политики польских властей на характер эмиграционных процессов из Польши в 1920-х гг. Основное внимание сосредоточено на освещении особенностей регулирования направлений эмиграционного движения, формировании контингента эмигрантов, особенностях его национального и социального состава, региональных особенностях этого процесса.

Ключевые слова: эмиграционная политика Второй Речи Посполитой, континентальная эмиграция из Польши, направления и характер эмиграции из Польши в европейские страны в 1920-х гг.

Anatolij Shvab. Directions, character and structure of the continental emigration from Poland in the context of the emigration policy of the polish authorities in 1920.

The influence of the emigration policy of the Polish authority on the character of the emigration processes from Poland in 1920 is analyzed in the article. The main attention is concentrated on the regulation peculiarities of the emigration movement directions, the formation of the contingent of the emigrants, the peculiarities of its national and social content and the regional peculiarities of this process.

Keywords: emigration policy of the Second Polish–Lithuanian Commonwealth, continental emigration from Poland, directions and character of the emigration from Poland to the European countries in 1920.

Становлення молодшої польської держави супроводжувалося опануванням багатьох соціально-економічних процесів зумовлених особливостями періоду формування основ державного життя та інертністю раніше сформованих традицій. Важлива роль серед них відводилася врегулюванню питань еміграції.

В умовах аграрного перенаселення, відсутності можливостей швидкої індустріалізації та модернізації економіки, еміграція була чи не єдиним засобом розв'язання питання безробіття та зайнятості населення. У зв'язку з цим польська влада докладала багато зусиль аби розширити свої еміграційні можливості та надати процесу еміграції контрольованого та керованого характеру.

Відстеження результатів еміграційної політики Другої Речі Посполитої за напрямками, динамікою, соціальною та національною структурою заробітчанського та переселенського руху дозволяють з'ясувати її соціально-економічні й політичні наслідки та ефективність.

У сучасній українській історичній науці комплексні дослідження впливу еміграційної політики міжвоєнної Польщі на характер еміграційних процесів із різних регіонів Другої Речі Посполитої не проводилися. У численних дослідженнях історії української еміграції та діаспори більшості відомих авторів, таких як С. Макаруч, Ю. Макар, В. Євтух, С. Качараба, В. Трошинський, А. Попик та ін. констатують, що польська влада всіляко сприяла переселенській еміграції українців та інших національних меншин скеровуючи їх за океан, натомість до європейських країн переселення національних меншин було нечисельним. Як підтвердження цьому використовувалися вибіркові дані, які не створювали цілісної картини міграційної активності різних національних груп, не відстежувалася динаміка змін їх активності та напрямків еміграції, не проводився регіональний аналіз цих процесів.

Значно детальніше, проте без належного порівняльного аналізу, регіональні соціальні, національні та демографічні характеристики континентального заробітчанського руху висвітлені у працях державних чиновників та теоретиків польської міжвоєнної еміграційної політики А. Зарихти, М. Шавлецького, Л. Кривицького, В. Бабінського, С. Велоха З. Людкевича, Ю. Околовича, М. Панкевича, С. Юркевича та ін. Цінними для висвітлення обраної теми є роботи авторитетних польських дослідників, таких як Е. Колодзей, Г. Яновська, А. Пачковський, А. Пільх, П. Крашевський, Я. Красуцький, А. Брожек, В. Едер та ін.

Метою даної розвідки є проведення комплексного аналізу динаміки континентальної еміграції з Польщі у 1920-х рр. залежно від її напрямків, соціальної, національної та демографічної структури.

Еміграційні процеси у міжвоєнній Польщі узалежнювалися від кількості, напрямків та структури еміграції. Для періоду 1918 – 1925 рр. характерні масові міграції у зв'язку із становлення державних кордонів та переміщенням військовополонених і біженців. Еміграційний рух у цей час мав стихійний, часто інертний характер, що зумовлювалося несформованістю державного апарату та основ державної, в тому числі і еміграційної політики. З цілком об'єктивних причин цей процес супроводжувався низьким рівнем організації та послідовності дій. Перед молодого польською державою стояло непросте завдання впорядкувати активний еміграційний та рееміграційний рух.

Для періоду 1926 – 1930 рр. в цілому характерні сприятливі економічні умови в європейських імміграційних країнах та посилення контролю над характером еміграційних процесів з боку польської держави. У цей час кількісні показники польської європейської еміграції сягають свого найвищого рівня за все міжвоєнне двадцятиліття.

Найменша кількість емігрантів припадає на два перші роки незалежності Другої Речі Посполитої. За браком статистики відстежити точні дані міграційного процесу в цей час досить важко. Очевидно лише, що зумовлювалося це невпевненістю викликаною впливом війни, загальним хаосом, формуванням нових суспільних і державних організмів, очікуваною позицією населення, яка із відродженням держави пов'язувала нові надії на майбутнє [17, с. 11].

Помітний вплив на відновлення заробітчанської еміграції до Німеччини мало складне економічне становище у цій країні, а також загострення політичних стосунків із Польщею. Спочатку Німеччина заборонила в'їзд сезонних робітників, пізніше вдалася до залучення необхідної кількості робітників нелегально. Польська сторона, натомість, намагалася надати цьому процесові контрольованого характеру й укласти офіційну еміграційну угоду. Попри офіційні заборони, в першій половині 20-х рр., масового характеру набула нелегальна еміграція. За приблизними підрахунками М. Шавлецького з 1919 р. до 1925 рр. німецький кордон нелегально перетнуло 133 777 польських громадян [14, с. 126]. Нелегальна польська еміграція заохочувалася німецькою владою. «Для них така ситуація була надзвичайно вигідною, їм не загрожував наплив небезпечних із політичного погляду поляків, а ті, котрі прибували нелегально, могли бути максимально використані як найдешевша робоча сила» [8 с. 132].

Офіційне польсько-німецьке міждержавне протистояння знайшло своє відображення в статистиці міграційного руху. Згідно офіційних даних у 1922 р. до Німеччини легально виїхало 34 особи, у 1923 – 17, у 1924 – 80, у 1925 – 1926 відповідно [12 с. 99]. Е. Колодзей, використовуючи дані німецької статистики про кількість зареєстрованих здебільшого нелегальних польських робітників на прикордонних пунктах, наводить значно більші цифри. У 1920 р. до Німеччини разом із нелегальними заробітчанами виїхало 16 359 осіб, у 1921 р. – 13 714, 1922 р. – 22 372, 1923 р. – 29 624, 1924 р. – 29 118, 1925 р. – 51 507 осіб відповідно [9 с. 99].

У Німеччині перебувала значна кількість польських робітників, які прибули сюди ще до 1919 р., про що свідчить статистика Німецької робітничої централі. У період з 1 березня до 31 грудня 1922 р. в німецькій економіці було задіяно 147 007 польських громадян, у 1923 р. відповідно – 118 922, у 1924 – 101 985, з 1 січня по 30 вересня 1925 р. – 124 145 [14 с. 121].

У цілому, впродовж першої половини 1920-х рр. в Німеччині прослідковувалася тенденція повільного зменшення польських робітників. З одного боку, це пояснюється жорсткою політикою німецького уряду щодо іноземців, які постійно проживали на території країни, з іншого, на це вплинуло погіршення економічного становища в країні, що змушувало заробітчаних, які прибули сюди ще до закінчення війни, або повертатися додому, або емігрувати до інших країн.

Зміни відбулися також і в демографічній структурі польської еміграції та характері її зайнятості. Зменшилася частка чоловіків та осіб задіяних у промисловості. Якщо у 1922 р. співвідношення між чоловіками та жінками становило 55 % до 45 %, то у 1925 р. кількість чоловіків зменшилася до 49 %, а жінок зросла до 51 %. Відбулося також суттєве переміщення зайнятості чоловіків із промисловості у сільське господарство. Якщо 1922 р. у сільському господарстві було задіяно 82 % емігрантів, а в промисловості – 18 %, то 1925 – 96 % і 4 % відповідно. Кваліфікованих робітників (чоловіків) витіснили менш оплачувані нові сезонні робітники. Серед них помітно зростала частка жінок, які залучалися до малокваліфікованої роботи [14 с. 122].

Процес рееміграції з Німеччини, за браком статистики, відстежити важко, проте є всі підстави вважати, що вона відповідала сезонному характеру еміграції і рівнялася щорічній кількості прибулих робітників.

Таблиця 1.
Еміграція з Польщі до європейських країн у 1919 – 1925 рр.

Країни	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	Ем-я разом	Реєм-я разом
Франція	804 100%	13389 43,8%	8851 39,2%	29840 55,6%	70895 69,8%	48912 60,3%	36373 38,7%	209064 54,4%	10043 5,7%
Німеччина*	-	16359 53,6%	13714 60,8%	22372 41,7%	29624 29,2%	29118 35,9%	51507 54,8%	162694 42,3%	162694 92,4%
Румунія	-	-	-	586 1,1%	32 0,0%	342** 0,4%	477 0,5%	1437 0,4%	22 0,0%
Данія	-	-	-	-	100 0,1%	1427 1,8%	1690 1,8%	3217 0,8%	1702 1,0
Бельгія	-	-	-	64 0,1%	62 0,0%	416 0,5%	455 0,5%	997 0,3	214 0,1%
Австрія	-	-	-	503 0,9%	150 0,2%	160 0,2	39 0,0%	852 0,2	-
Велико-британія	-	-	-	199 0,4%	92 0,1%	82 0,1%	82 0,1%	455 0,1%	1 0
Чехо-словацьчина	-	-	-	-	617 0,6%	234 0,3%	116 0,1%	967 0,3%	203 0,1%
Швейцарія	-	-	-	61 0,1%	55 0,0%	-	-	116 0,0%	-
Інші	-	794 2,6%	-	79 0,1%	-	429 0,5%	3271 3,5%	4573 1,2%	1165 0,7%
Разом	804 100%	30542 100%	22565 100%	53704 100%	101627 100%	81120 100%	94010 100%	384372 100%	176044 100%
Міграційний баланс	x	x	x	x	x	x	x	-208328	

* у тому числі нелегальна еміграція. ** згідно даних [12, с. 99].

Джерело: [17, Tabla III; 9 с. 99].

Особливе місце в еміграційній політиці Польщі на початку 1920-х рр. посідала Франція. Перша офіційно укладена у вересні 1919 р. міжнародна польсько-французька еміграційна конвенція відкривала перед молодією Польською державою один із найбільших міжвоєнних імміграційних ринків.

Першу організовану групу польських робітників до Франції було відправлено уже восени 1919 р. Характер професійної структури польських емігрантів був різний. Із посеред 10 000 осіб, які виїхали в період січня – серпня 1920 р. 66 % були кваліфікованими робітниками (28,5 % сільськогосподарських робітників, 17 % шахтарів, 12,6 % будівельників). У зв'язку із великим попитом у Франції на сільськогосподарських працівників, багато промислових робітників, особливо некваліфікованих, погоджувалися на працю у сільському господарстві.

Серед польських емігрантів до Франції 99,83 % були християнами і лише 0,17 % іудеями. Французькі місії, як правило, відмовляли кандидатам єврейської національності, обґрунтовуючи це їх слабшою фізичною формою. 97,7 % робітників були віком від 18 до 45 років, серед них 49,5 % були одруженими, а 50,5 % – ні [10, с. 112 – 121].

1922 р. польська еміграція до Франції зростає більше ніж втричі та охопила 29 840 осіб, що складало 55,6 % від загальної континентальної еміграції. Наступного року її кількість знову подвоїлася і сягнула 70 895 осіб або 69,8 %. Ріст безробіття у 1924 р. та фінансова нестабільність на французькому ринку у 1925 р. зумовили тимчасовий спад чисельності польських емігрантів. (Див. Табл. 1).

Згідно даних французької місії у 1925 р. із 40 880 іммігрантів з Польщі професійно підготовленими були 21 923 чоловіки та 3 873 жінки. З них 13 700 осіб було направлено на роботи в сільське господарство, 10 301 – до вугільних шахт, 2 865 – до залізрудних шахт і 3 607 – до інших галузей промисловості [11, с. 110-111].

В. Бабінський, спираючись на матеріали зібрані польськими консульствами, підрахував, що 1924 р. кількість робітників, які прибули із Польщі до Франції сягала 186 489 осіб. Із понад 186 000 польських

професійних робітників 95 000 були задіяні у гірництві, близько 61 000 в інших галузях промисловості, 31 200 – у сільському господарстві [6, с. 49 – 50, 54 – 55].

Досить активною до Франції була вторинна еміграція поляків із Німеччини. За існуючими підрахунками в період 1920 – 1924 рр. лише із вестфальсько-надрейнського округу на основі польських проїзних документів, прибуло 100 000 осіб. Зважаючи на роки, неохоплені статистикою в'їзду із інших частин Німеччини, а також інші форми неконтрольованої еміграції до Франції, є підстави вважати, що кількість поляків, яка прибула до Франції через Німеччину сягала близько 200 000 осіб. Якщо до цієї цифри додати контрольований в'їзд в кількості понад 186 000, тоді загальна кількість громадян Польщі, які працювали у Франції у 1924 р. сягала понад 400 000 [14, с. 120].

За підрахунками М. Шавлецького, зроблених на підставі неповних зіставлень консульських звітів, із 350 912 осіб 188 488 склали чоловіки, 67 719 – жінки, 94 705 – діти. Сфери професійної зайнятості чоловіків були різні. Більшість з них – 95 500 (51 %) були задіяні в гірничодобувній галузі, 61 600 (33 %) – у промисловості, 32 328 (16 %) – у сільському господарстві. Після 1924 р. спостерігається збільшення частки сільськогосподарських робітників.

Близько половини жінок працювало за фахом, зокрема, 25 000 у сільському господарстві, 8 000 – у промисловості, 2 000 – у приватній службі. Поширеною була практика праці неповнолітніх. Близько 10 000 дітей віком від 13 до 15 років задіявалося у сільському господарстві, гірництві та промисловості [14, с. 121].

Еміграція до Франції мала, здебільшого, сталий переселенський характер. Впродовж 1919 – 1925 рр. із Польщі легально емігрувало 209 064 особи, натомість повернулося – 10 043 [9, с. 99].

За браком статистики важко провести детальний аналіз національного складу польської еміграції першої половини 1920-х рр. до Франції. Відомо, що основу його склали поляки. Євреї, як уже згадувалося, обіймали близько 0,17 %. Певну частку серед них склали українці. За підрахунками С. Качараби у 1924 р. із Поліського, Волинського, та трьох воєводств Східної Галичини виїхало близько 13 000 осіб [1, с. 338]. Лише у січні – березні 1924 р. через Львівське управління посередництва праці виїхало на роботи у шахтах та промислових підприємствах Франції 3 300 осіб [16]. У серпні цього ж року рекрутовано в Дрогобичі – 350 осіб, Львові – 200, Луцьку – 110, Рівному – 35, Станіславі – 200, Тернополі – 100 осіб [2, Арк. 1 зв.]. 1925 р. із Тернопільського воєводства до Франції, здебільшого на сільськогосподарські роботи, емігрувало 1 656 осіб [3, Арк. 162 зв.]. У цілому ж 1925 р. до Франції із 36 373 емігрантів із Польщі 8 736 осіб виїхало із західноукраїнських воєводств [1, с. 340].

У 1919 – 1921 рр. активізується вторинна еміграція польських заробітчан до Бельгії. Частина польських робітників, розчарованих умовами праці або депортованих французькою владою, вдавалися на заробітки до сусідньої країни. В першій половині 1920-х рр. окрім нелегально прибулих емігрантів до Бельгії, тут було чимало поляків із Вестфалії. За існуючими підрахунками сюди переїхало близько 30 000 польських емігрантів [7, с. 201]. Бельгійська промисловість у зв'язку з впливом частини своїх робітників до Франції радо приймала польських робітників. Брак робочої сили, з огляду на занедбаний технічний стан, відчувався у вугільній промисловості. Особливо гостро проблема, постала коли італійські емігранти стали відмовлятися від праці у складних умовах. На весні 1924 р. в Бельгії вже працювало 4 500 польських робітників прибулих нелегально із Франції та Німеччини, хоча за офіційною польською статистикою, до 1925 р. легально сюди прибуло 997 польських робітників (див. табл. 1).

До 1923 р., поки не було досягнуто польсько-бельгійських еміграційних домовленостей, бельгійські підприємці винаймали польських робітників за посередництвом французького Вугільного центрального комітету (Comité Central des Houilliers) через рекрутаційні місії у Польщі. У 1921 – 1923 рр. так було запрошено 660 польських робітників. Після 1923 р. працевлаштування в Бельгії здійснювалося на підставі угоди між Еміграційним управлінням та представниками бельгійських шахт [9, с. 104].

Незначні еміграційні можливості в середині 1920-х рр. відкрилися у Данії. 1924 р. сюди прибуло 1 427, а в 1925 – 1 690 польських робітників, які були залучені до вирощення буряків, проте в наступні роки ця тенденція пішла на спад [14, с. 124].

У цілому в період 1919 – 1925 рр. із Польщі за існуючими даними виїхало 384 372 особи. Найбільшими еміграційними ринками були Франція і Німеччина, до яких виїхало 371 758 громадян Польщі, що складало 96,7 % всієї континентальної еміграції з країни (див. табл. 1). Еміграція до Німеччини мала виключно сезонний характер, натомість до Франції – переважно сталий. При аналізі континентальної еміграції слід пам'ятати, що з року в рік на заробітки вдавалися одні і ті ж особи (в силу сезонного характеру еміграції).

Недосконалість статистичних даних 1918 – 1925 рр. фактично унеможливило повноцінний аналіз соціальної, демографічної та національної структури еміграції.

У 1926 – 1930 рр. еміграція з Польщі сягнула найвищого рівня за все міжвоєнне двадцятиліття. На перше місце за динамікою еміграції з Польщі вийшла Німеччина. 1926 р. легально на сезонні роботи сюди виїхало 43 706 осіб, що складало 37,2 % всього річного контингенту емігрантів до Європи, 1927 р. цей показник склав 68 779 (77 %), 1928 – 85 375 (70 %), 1929 – 87 247 (49 %), 1930 – 77 540 (45,1 %) відповідно. Всього за 1926 – 1930 рр. до Німеччини на сезонні роботи виїхало 362 647 осіб, що склало 53,4 % від загалу (див. табл. 2).

Таблиця 2.
Континентальна еміграція з Польщі у 1926-1930 рр.

Країни	1926	1927	1928	1929	1930	Разом
Німеччина	43706 37,%	68779 77%	85375 70%	87427 49%	77540 45,1%	362647 53,4%
Франція	68704 58,4%	16211 18,1	32145 26,3%	81508 45,8%	86500 50,3%	285068 42,0%
Бельгія	1970 1,7%	1086 1,2%	1237 1,0%	5973 3,3%	4893 2,8%	15159 2,2%
Данія	999 0,8%	353 0,4%	593 0,5%	490 0,3%	5 0,0%	2440 0,4%
Румунія	784 0,7%	994 1,1%	223 0,2%	196 0,1%	156 0,1%	2353 0,3%
СРСР	-	371 0,4%	236 0,2%	145 0,1%	74 0,0%	826 0,1%
Латвія	-	-	-	-	655 0,4%	655 0,1%
Чехословаччина	116 0,1%	-	-	-	508 0,3%	624 0,1%
Югославія	296 0,2%	-	-	-	311 0,2%	607 0,1%
Голандія	-	-	-	-	432 0,3%	432 0,1%
Інші	1041 0,9%	1633 1,8%	2240 1,8%	2573 1,4%	779 0,5%	8266 1,2%
Разом	117616 100%	89427 100%	122049 100%	178132 100%	171853 100%	679077 100%

Джерело: [17, Tabela III.]

У формуванні контингенту емігрантів до Німеччини в період 1926–1931 рр. прослідковується виразне регіональне домінування центральних і західних воєводств. 74,4 % сезонних робітників вербувалося із Лодзького і Кельцького воєводств. У кількісному та відсотковому співвідношенні розподіл емігрантів до Німеччини по воєводствах виглядав так: Лодзьке – 210 100 (53,2 %), Кельцьке – 83 916 (21,2%), Познанське – 37 681 (9,5 %), Краківське – 22 457 (5,7 %), Львівське – 16 797 (4,3 %), Білостоцьке – 5 203 (1,3 %), Станіславського – 3 172 (0,8 %), і Люблінське – 2 933 (0,7 %). З інших воєводств еміграція до Німеччини була мізерною. Так, у період 1926 – 1931 рр., із Поліського воєводства виїхало лише 5 осіб, Віленського – 27, Новоградського – 152, Волинського – 313, Тернопільського – 434 [4, с. 147].

1928 р. загальна кількість польських робітників задіяних у німецькому сільському господарстві сягала 140 000 з яких 85 000 були сезонними робітниками [15, с. 564 – 566].

Таблиця 3.
Континентальна еміграція з Польщі відносно країн, статі та віросповідання у 1926–1931 рр.

Країни	Разом	Стать			Віросповідання					
		Чоловіча	Жіноча	Неподано	Римо-катол.	Греко-катол.	Евангелісти	Православні	Іудеї	Інші, непод.
Разом	743312 100%	299067 40,3%	360068 48,4%	84177 11,3%	488538 65,7%	40418 5,4%	6236 0,9	3723 0,5%	17525 2,4%	186872 25,1%
Франція	313464 100%	182365 58,2%	93945 30%	37154 11,8%	228540 72,9%	32362 10,3%	465 0,15%	2836 0,9%	7929 2,5%	41332 13,15%
Німеччина	394949 100%	99735 25,25%	250005 63,3%	45209 11,45%	239552 60,7%	7514 1,9%	5076 1,5%	173 0,4%	528 0,15%	142104 36%

Бельгія	16027 100%	9508 59,3%	5657 35,3%	862 5,4%	9574 59,7%	120 0,7%	17 0,1%	13 0,1%	5717 35,7%	586 3,7%
Інші	18872	7459	10461	952	10872	422	678	699	3351	2850

Джерело: складено на основі [4, с. 169].

Занепокоєння польської влади (з огляду на безпеку держави) викликало узалежнення цілих регіонів від еміграції до Німеччини. У разі різкого обмеження можливостей сезонних заробітків, гостро піднімалося питання і економічних наслідків для Лодзького та Кельцького воєводств. На засіданні Міжміністерської комісії, що відбулося 28 березня 1928 р., обговорювалося питання про обмеження виїзду за іменними контрактами, які масово надходили до повітів, де визначені Еміграційним управлінням квоти на виїзд були вичерпані. Було прийняте рішення змістити географію рекрутування із західних воєводств до східних, з особливою увагою до Станіславського і Люблінського воєводства. Було також ухвалене рішення не збільшувати визначеної на 1927 р. квоти для західних повітів [5, с. 122 – 123]. Влада також протидіяла нелегальній еміграції.

Спроби Еміграційного управління переорієнтувати відбір сезонних робітників до Німеччини із аграрнопереселених, позбавлених промисловості регіонів країни, не дали бажаних результатів. 1928 р. із Краківського, Львівського і Станіславського воєводств до Німеччини емігрувало 10 % від загальної кількості сезонних робітників. 1929 р. цей показник збільшився до 15 %, проте в наступних роках змін не відбулося. Будь-яка спроба обмеження кількості емігрантів із прикордонних повітів закінчувалася посиленням нелегальної еміграції.

Під час відбору кандидатів на сезонні роботи до Німеччини, польська влада надавала перевагу особам, які вже мали такий досвід роботи, а також безземельним і малоземельним селянам. У деяких повітах прикордонних воєводств виформувався тип «професійного сезонного емігранта», який свої заробітки «проїдав» впродовж зими. Із прикордонного Вілунського повіту 1928 р. до Німеччини виїхало понад 23 000 сільськогосподарських робітників, що складало 12 % населення повіту.

Серед загалу емігрантів до Німеччини переважали жінки, їх частка у 1927 р. сягала 71 %, натомість чоловіків – лише 29 %, серед них було 7 % молоді віком від 14 до 17 років. Німецька влада намагалася збільшити відсоток жінок, оскільки вони працювали за меншу плату і залучалися до більшої кількості робіт. Натомість Еміграційне управління намагалася збільшити відсоток чоловіків [13, с. 22–29].

На друге місце, поступаючись Німеччині, за чисельністю емігрантів у другій половині 1920-х рр., вийшла Франція. Значною мірою на це вплинуло погіршення економічної кон'юнктури в середині країни у 1927 р.

1926 р. до Франції виїхало 68 704 особи що складало 58,4 % загальнопольського річного показника еміграції до європейських країн. 1927 р. кількість емігрантів, через обмеження французької сторони, спала до 16 211 (18,1 %). Впродовж 1928 р. прослідковується незначне підвищення еміграції за рахунок зростання попиту на сільськогосподарську робочу силу (до 32 145 осіб, або 26,3 %). У 1929 – 1930 рр. еміграція з Польщі до Франції сягнула свого піку на рівні 81 508 (45,8 %) та 86 500 (50,3 %) відповідно (див. табл. 2).

На відміну від Німеччини, географія вербування емігрантів до Франції більш рівномірно зосереджена на центральних і західних воєводствах. За чисельністю емігрантів лідирувало Львівське та Лодзьке воєводства. У період 1926 – 1931 рр. звідси до Франції емігрувало 59 465 (18,9 %), та 52 354 (16,7 %) осіб відповідно. Основний відтік емігрантів зосередився у таких воєводствах, як Познанське – 39 637 (12,6 %), Краківське – 37 516 (12 %), Кельцьке – 35 495 (11,3 %), Варшавське – 21 192 (6,8 %). На східні та північні воєводства Державним управлінням посередництва праці визначався незначний контингент: Тернопільського – 11 585 (3,7 %), Віленського – 7 841 (2,5 %), Білостоцького – 7 746 (2,47 %), Поморського – 5 802 (1,9 %), Станіславського – 5 045 (1,6 %), Новогрудського – 3 296 (1,1 %), Волинського – 1 340 (0,4 %), та Поліського – 322 (0,1 %) осіб відповідно (власні підрахунки на основі [4, с. 147].)

Найвищий відсоток емігрантів до Франції склали римо-католики (72,9 %) та відносно високий – греко-католики (10 %). На відміну від Німеччини до Франції емігрувало більше чоловіків (58,2 %), а ніж жінок (30 %) (див. табл. 3). З огляду на сталий характер еміграції серед тих хто виїхав велику частину становили члени родин – 68 260 [4, с. 169].

У другій половині 1920-х рр. Німеччина та Франція залишалися основними еміграційними ринками Європи, охопивши 95,4 % всієї польської континентальної еміграції.

Третьюю за чисельністю в'їздів польських трудових емігрантів була Бельгія, проте, кількісно вона значно поступалася Німеччині і Франції. У продовж другої половини 1920-х рр. сюди прибуло 15 159 осіб, що складало лише 2,2 % від загального числа емігрантів. 1926 р. до Бельгії емігрувало 1 970 польських робітників, 1927 відповідно – 1 086, 1928 – 1 237, 1929 – 5 973, а 1930 – 4 893. Серед емігрантів домінували римо-католики (59,7 %), проте високою була частка іудеїв (35,7 %) (див. табл. 3)

Реєміграція із європейських країн хиталася між 45 % й 90 % всієї еміграції (у залежності від країни) (див. табл. 4). Відносно невеликою була реєміграція із Франції, окрім 1928 р., коли вона сягнула третини всієї еміграції. Реєміграція з Німеччини переважала еміграцію. Згідно польсько-німецької еміграційної конвенції 1927 р. німецька влада мала право щороку восени відселяти частину сільсько-господарських робітників, які проживали там впродовж довшого часу.

Таблиця 4.
Континентальна реєміграція до Польщі у 1926-1930 рр.

Країни	1926	1927	1928	1929	1930	Разом
Німеччина	36043 73,7%	39376 53,9%	87224 77,7%	82003 83,7%	75533 80,8%	320199 75,2%
Франція	6392 14%	4143 5,7%	10058 9,0%	8448 8,7%	9779 10,5%	38820 9,1%
Румунія	60 0,1%	152 0,2%	516 0,5%	203 0,2%	79 0,1%	1010 0,2%
Бельгія	15 0,0%	52 0,1%	137 0,1%	247 0,2%	525 0,6%	976 0,2%
Латвія	-	-	-	-	399 0,4%	399 0,1%
Інші	6661 13,5%	29291 40,1%	14296 12,7%	7031 7,2%	7124 7,6%	64403 15,2%
Разом	49171 100%	73014 100%	112291 100%	97932 100%	93459 100%	425807 100%

Джерело: Власні підрахунки на підставі [4, с. 138]

Соціально-професійна структура еміграції даного періоду відтворена в таблиці 5.

Таблиця 5.
Соціально-професійна структура континентальної еміграції у 1926 – 1930 рр. у відсотках

Рік	Рільни- ки	Гірни- ки	Про- ми- слові робітники	Тор- говці	Вільні про- фесії	Домаш- ня служ- ба	Неві- визна- чено	Члени родин	Не подано	Разом
1926	70	1,7	1,5	0,2	0,2	0,3	15,5	8,5	5,1	100
1927	80,2	0,8	1,5	0,2	0,2	0,4	7,2	7,5	2,0	100
1928	63,4	0,9	0,6	0,1	0,1	0,4	15,4	6,0	13,1	100
1929	55,3	1,5	0,8	0,1	0,1	0,4	26,5	12,7	2,6	100
1930	58,4	1,1	0,8	0,1	0,1	0,4	23,5	12,0	3,6	100
Разом	62,9	1,2	1,0	0,1	0,1	0,3	19,3	10,0	5,1	100

Джерело: Власні підрахунки на підставі [4].

Переважає більшість емігрантів до європейських країн відбиралися із сільської місцевості. Врешті, таке співвідношення, з врахуванням регіональних особливостей міжвоєнної Польщі та потреб імміграційних країн, відповідає характеру зайнятості її населення. Низька частка промислових робітників у загальній еміграційній статистиці пояснюється високою часткою осіб із невизначеною професійною приналежністю. Статус професійної невизначеності робітника був вигідний як для роботодавців, щоб найняти якнайбільше допоміжного персоналу, так і для заробітчан, щоб мати можливість вибору місця працевлаштування. Річні хитання соціально-виробничої структури еміграції відтворюють економічну кон'юнктуру та потреби імміграційних країн. Контингент іноземних робітників чітко регламентувався.

Відповідно до економічної ситуації та потреб імміграційних ринків праці відбувається корегування контингенту емігрантів за статевою ознакою. Якщо у 1927 р. домінували жінки 63,2 %, а чоловіки склали лише 34,9 %, то у 1929 р. співвідношення вирівнялося. Відбулося це, в першу чергу, через збільшення частки чоловіків у сезонній еміграції на сільськогосподарські роботи до Німеччини, та збільшенні потреб на чоловічу робочу силу в французькій та бельгійській промисловості [9, с. 152].

Аналіз національної структури еміграції ускладнюється відсутністю у статистичних звітах критерію національної приналежності. Можемо це зробити лише на основі віросповідання, ототожнюючи римо-католиків із поляками, греко-католиків і православних у Львівському, Станіславському, Тернопільському, Волинському і частково у Поліському воєводстві із українцями, іудеїв із євреями, німців із євангелістами. Суттєво ускладнений процес ідентифікації литовців, які в переважній більшості були римо-католиками та білорусів, серед яких було також багато римо-католиків.

Визначення віросповідання емігрантів на основі статистичних даних за 1926 – 1931 рр. досить неточне, оскільки 186 872 особи (25,1 %) подані, як належні до інших конфесій, або неідентифіковані. Попри це відомо, що основну частину континентальної еміграції склали римо-католики. Із 743 312 польських емігрантів, вони були представлені 488 538 особами, що складало 65,7 %. Другою за кількістю групою були греко-католики. За цей період їх виїхало 40 418 осіб, що складало 5,4 %. Значно меншу участь в еміграції до європейських країн брали іудеї – 17 525 (2,4%), євангелісти – 6 236 (0,8 %) та православні – 3 728 (0,5 %) (див. табл. 6)

Таблиця 6.
Континентальна еміграція у 1926-1931 рр. за віросповіданнями

Роки	Разом	Віросповідання									
		Римо-католики		Греко-католики		Православні		Іудеї		Євангелісти	
		осіб	%	тисяч	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1926-1931	743312	488538	65,7	40418	5,4	3728	0,5	17525	2,4	6236	0,8

Джерело: Власні підрахунки на підставі [4, с. 158].

Отже, основними європейськими еміграційними країнами, до яких скеровувався основний потік польських емігрантів, у 1920-х рр. були Франція і Німеччина. Якщо, до 1925 р. за кількістю польських переселенців домінувала Франція (54,4 %), то після – Німеччина (53,4 %). До цих двох країн виїхало понад 97 % польських громадян. Еміграція до Франції мала, здебільшого, сталий переселенський характер, а до Німеччини – лише сезонний. Від початку до Франції еміграція мала легальний характер, оскільки регулювалася польсько-французькою еміграційною конвенцією 1919 р., натомість до Німеччини, до моменту укладання польсько-німецької еміграційної угоди в 1927 р., здебільшого нелегальний. Державними управліннями праці основний контингент заробітчан до європейських країн відбирався із західних і центральних воєводств. Перевага надавалася римо-католикам.

Джерела та література:

1. Качараба С. П. Еміграція з Західної України 1919–1939 / С. П. Качараба. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 416 с
2. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІА України у Львові), ф. 422, оп. 1, спр. 371, арк. 1 зв.
3. ЦДІА України у Львові, ф. 422, оп. 1, спр. 410, арк. 162 зв.
4. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (AAN, MSZ), sygn. 9886, zarychta A. Dwudziestolecie emigracji z Polski 1918 – 1938.
5. AAN, MSZ, sygn, protokół z Konferencji Międzyministerialnej z 28 III 1928.
6. Babiński W. Emigracja polska do Francji / W. Babiński // Ekonomista. – 1925. – Т. I.
7. Eder W. Diaspora Polska w Belgii i Holandii / W. Eder // Polska diaspora. – Kraków, 2001.
8. Janowska H. Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939 / H. Janowska. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. – 340 s.
9. Kołodziej E. Wychodnictwo zarobkowe z Polski 1918–1939 / E. Kołodziej. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1982. – 291 s.
10. Krzywicki L. Szkice z historii wychodźstwa polskiego do Francji w dobie powojennej / L. Krzywicki // Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego oraz Przegląd Emigracyjny. – 1928. – Т. I.
11. Przegląd Emigracyjny. – 1926. – Z. 3 – 4.
12. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1925/1926.
13. Skowron W. Kryzys i skutki emigracji sezonowej / W. Skowron – Warszawa : Droga, 1932. – 32 s.
14. Szawleski M. Kwestia emigracji w Polsce / M. Szawleski. – Warszawa : Nakładem Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego, 1927. – 208 s.
15. Wieloch S. Zagadnienie emigracji sezonowej do Niemiec // Kwartalnik Instytutu oraz Przegląd Emigracyjny. – 1928. – Т. II-III.
16. Wychodźca. – 1924. – 20 stycznia.
17. Zarychta A. Emigracja Polska 1918–1931 i jej znaczenie dla państwa / Zarychta A. – Warszawa : Nakładem Ligi Morskiej i Kolonjalnej, 1933. – 119 s.